

ZÜLFİYYƏ İSMAYIL
filologiya üzrə fəlsəfə
doktoru, dosent, AMEA
Naxçıvan Bölməsinin əməkdaşı

Dil millətin ən əsas milli dəyəri və onun milliliyini təmin edən vacib atributudur. Çünki milli varlığını mədəni təməllərə bağlayan dilimizdir. Bu dil millətimizin təsdiqini və milli özünüdərkini müəyyənləşdirən əsas amillərdən biridir. Milli-mənəvi sərvətimizdən, mənəviyyatımızdan bəhs olunanda, ilk növbədə ana dilimiz yada düşür. Əgər bir xalqın ana dili yoxdursa, demək, həmin xalqın özü də yoxdur. Bizim milli birlik və həmrəyliymizi təmin edən ana dilimizi qorumaq, inkişaf etdirmək və yaşatmaq hər bir azərbaycanlının vətəndaşlıq borcudur. Çünki bir milləti ayaqda tutan milli dəyərlərin başında dil gəlir. Ana dilimiz əsrlərin qan yaddaşı, daş hafizəsidir. Heç bir dilin təsirində əriməyən, şiriniyini, axıcılığını, anlaşıqlılığını itirməyən, illər, əsrlər keçdikcə daha da cılaşan və öz layiqli qiymətini alan dildir.

Məlum məsələdir ki,

heç bir dil dövlət qayğısı olmadan inkişaf edə bilməz. XX əsrin acı həqiqətləri göstərdi ki, rus imperiyasının siyasi-mənəvi varisi olan sovet imperiyası uçarlarda ana dilini və milli-mənəvi dəyərləri məhv etmək məqsədini güdürdü. Bu məqsəddən irəli gələrək Azərbaycanda da bu xain, mənfur siyasətin nəticəsində ana dilimiz unudurulmağa çalışılmış, adı dəfələrlə yad ünsürlərlə adlandırılaraq dəyişdirilmiş, əlifbası tez-tez dəyişmələrə məruz qalmış və "rus dili ikinci ana dilidir" təlqini ilə milli dilə məhvedici plan həyata keçirilmişdir. Elə bunun nəticəsi idi ki, SSRİ dönəmində Azərbaycanın paytaxtında - Bakı şəhərində milli azlıqlar milli genofondumuzu üs-tələmiş, rus dili ana dilini passivləşdirərək ön plana keçmiş, hər sahədə fəallıq qazanmış, əsas yeri tutmuşdur.

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ ANA DİLİMİZ

Bu mənada bütün yazışmaların, reklam yazıları və sosial ünsiyyətin əsas dili rus dili olduğuna görə, Bakı milli regiondan daha çox "Yəcuc-Məcuc" şəhərinə oxşadılmışdı.

Lüğət tərkibinin mənə çaralarının zənginliyinə görə, dünyanın ən mədəni xalqlarının dil səviyyəsinə yüksəlmiş ana dilimizin mühafizəsi ilə əlaqədar milli ruhlu ziyalılar əllərindən gələni əsi-gəmədilər. Səməd Vurğun, Mirzə İbrahimov, Bəxtiyar Vahabzadə, Əli Tudə, Anar, Xəlil Rza Ulı-türk, Məmməd Araz dilə bağlı möhtəşəm əsərlər yaratdılar. O ziddiyyətli dövrdə yenə də Azərbaycanın yazıçı və şairləri dilimizin keşikçisi olmaq missiyasını ləyaqətlə yerinə yetirdilər. Onlar ana dilində yazıb-yaratdılar. Bunun da nəticəsində dilin şiriniyi, təbiiliyi qorunub saxlandı. Əlbəttə, bizim milli varlığımızın əks-sədası ana dilimizdir. Onun başının üstünü almış təhlükəni də millətdən uzaqlaşdıran, dilin statusunu özünə qaytaran, ona yeni həyat verən məhz Ümummilli Lider Heydər Əliyev oldu. Ədəbiyyat və mədəniyyət xadimlərinin uzun illər sətiraltı mənalarda, bədii əsərlərdə, nitq və çıxışlarında ifadə etdikləri arzuları yenə də ulu öndər reallaşdırdı.

Hər bir milli dəyər,

ələlxüsus da, ana dili nə qədər xalqın keçmişini, qədimliyini özündə əxz etdirsə də, dövlət və rəhbərlik qayğısı olmadan ikinci planda durur və məişət dili səddini keçə bilmir, ali məqamlarda təmsil olunma iqtidarından məhrum olur. Milli dəyərlərimizə fəaliyyəti boyu himayədarlıq edən böyük rəhbərimiz hakimiyyətə gəldiyi elə ilk gündən ana dilimizə layiq olduğu statusu verdi və bunu bütün fəaliyyəti boyu ən yüksək səviyyədə davam etdirdi. Bəhs etdiyimiz məsələ ilə bağlı bütün dövlət sənədləri elə bil ki, biri digərinin davamı oldu.

Doğru deyilib: "Hər bir dili yaşadan və inkişaf etdirən onun mənsub olduğu xalqdır. Dilin hərtərəfli inkişafı, zənginləşməsi, yüksək zirvələrə qalxaraq beynəlxalq nüfuz qazanması xalqın böyük övladlarının adı ilə bağlıdır". Azərbaycan xalqının Ümummilli

Lideri Heydər Əliyev 1969-cu ilin iyul ayında hakimiyyətə gələndən sonra bu məsələlərə çox diqqətlə yanaşmış, onların milli mənafədən həlli məsələləri ön planda dayanmışdır. Ümummilli lider Heydər Əliyev hələ sovet dövründə quruluşun müəyyən təzyiqlərinə, diktələrinə baxmayaraq, Azərbaycan dilinin ölkəmizdə dövlət dilinə çevrilməsində böyük xidmətlər göstərdi. Dilin inkişafı ilə bağlı Ulu Öndərin müntəzəm olaraq verdiyi fərman və sərəncamlarda, eləcə də tövsiyələrdə, çıxış və məruzələrdə vaxtaşırı bu məsələdə ortaya çıxan ciddi problemlərin həlli vacib sayılırdı.

Ölkəmizdə ana dilinin hərtərəfli inkişafı, işlək dilə çevrilməsi Ulu Öndər Heydər Əliyevin dilin qorunmasına yönələn düşünülmüş siyasətinin nəticəsidir.

Bu siyasətin əsası hələ 1970-ci ildə qoyulub

Heydər Əliyev həmin il Bakı Dövlət Universitetinin 50 illik yubileyində Azərbaycan dilin-də çıxış edir. Az keçməmiş bu dil dövlət əhəmiyyətli tədbirlərə yol açır və kürsü dili səviyyəsinə qalxır. Heydər Əliyev ağıl və cəsarətlə ilk növbədə Azərbaycan dilinin dövlət dili olmasını qanuniləşdirdi. 1978-ci ildə Azərbaycanın yeni Konstitusiyaya layihəsi müzakirə edilən zaman israrla, hətta öz şəxsi nüfuzundan istifadə etməklə 73-cü maddəni "Azərbaycan SSR-nin dövlət dili Azərbaycan dilidir" redaksiyasında təsbit etdirdi. Ümummilli Lider Heydər Əliyev öz şəxsi nümunəsilə idarələrdə, tədbir və yığıncaqlarda doğma Azərbaycan dilində danışmaq və yazmaq ənənəsi yaratdı, onu gücləndirmə tədbirləri də həyata keçirdi, fəaliyyət dairəsindən qovulmuş saf, təmiz Azərbaycan dilini öz haqqına qovuşdurdu. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev o dövrü və bu problemi şərh edərkən özü deyəcəkdi: "Bəzi adamlarda, təəssüf ki, öz dilinə düzgün münasibət çatmırdı". Bu mənada da Ulu Öndərimizin ciddi söyləri və əvəzəilməz xidmətləri sayəsində ana dilimizin milli dil haqqı, qanuni mövqeyi və statusu özünə qaytarıldı. Yarı rus, yarı Azərbaycanca eybəcərləşdirilmiş, şil-

şikəst edilmiş, "qatış-bulaş" dilinə çevrilmiş dilimizin təmizlənməsi istiqamətində yetərli tədbirlər görülməyə, məqsədli işlər həyata keçirilməyə başlandı. Bu istiqamətdə düzgün kadr siyasəti yeritmək də milli inkişafımız üçün əsas prinsiplərdən idi. Əlbəttə, yalnız milli qeyrət və hissiyyət, məsuliyyət və mənilik hissi olan vətəndaşları hazırlamaq və onları artırmaqla ilk növbədə milliliyi qorumaq, saxlamaq və inkişaf etdirmək olardı. Buna görə də məqsədli olaraq Heydər Əliyev milli kadr potensialını artırmağa diqqət göstərdi. Məhz bu səbəbdən Azərbaycan dili və dilçiliyini tədqiq edən kadrlar çoxaldıldı, nəticədə peşəkar alimlər meydana gəldi, sanballı dərslər və müxtəlif kitablar ərsəyə gətirildi. Azərbaycan dili və ədəbiyyat fakültələri yaradıldı, orta məktəblərdə ana dili və ədəbiyyatının tədrisinə diqqət daha da artırıldı və s.

Ana dilinə dövlət siyasətində bu qədər əhəmiyyət vermənin, əlbəttə, öz sirri, öz şəhri, izahı vardır. Çünki dil elə bir sistem, elə bir varlıqdır ki, bütün dəyərləri - milli, ənənəvi, dini, dünyəvi və s. özündə, öz ruhunda qoruyub saxlayır, nəsil-dən-nəslə ötürür. Bu mənada "hər bir xalqın milliliyini, mənəvi dəyərlərini yaşadan, inkişaf etdirən onun dilidir". Nəsillər bir-birini məhz dil vasitəsilə məlumatlandırır, tərbiyə edir, təlimləndirir, ruhən yetişdirir. Buna görə də milləti məhv etmək üçün ilk növbədə onun dilini hədəfə götürüb məhv edirlər, unudurlar, qarışdırırlar. Buna görə idi ki, ana dilimizə həmişə öz diqqətini əsirgəməyən Ümummilli Lider Heydər Əliyev deyirdi: "Bu dil bizi keçmişdə olduğu kimi indi də, gələcəkdə də birləşdirəcəkdir". Bizi birləşdirən və milli birliyimizin təminatçısı olan ana dilimiz həmişə vətəndaşlarımızla birgə ana vətən uğrunda mübarizə aparıb, təzyiqlərə, təsirlərə, diqqətsizliklərə baxmayaraq, min illərin abidəsi kimi möhkəm və vüqarla dayanıb. Bir tərəfdən də ümummilli liderimiz ana dilini bu cür keyfiyyətlərinə görə sevir və hörmət duyurdu.

"Dilimiz çox zəngin və ahəngdar dildir, dərin tarixi köklərə malikdir. Şəxsən mən öz ana dilimi çox sevir və bu dildə danışmağımla fəxr edirəm". Bu sözləri o şəxs deyirdi ki, ən yüksək

təhsilini də rus dilində almışdı, rusca-nı rusdan yaxşı bilirdi. Ancaq o öz ana dilini daha yaxşı bilirdi və təsadüfi deyildi ki, onun nitqləri həmişə məzmunlu, sadə və anlaşıqlı olurdu. O, nitqində heç vaxt rus "aksentini" hiss etdirmirdi. Amma çox Azərbaycan vətəndaşı var ki, hər hansı bir xarici dil öyrənən kimi dərhal dilini əyir, bildiyi dilin "aksentini" hiss etdirməyə çalışır və öz ana dilində "dil calağı" ilə danışır. Ümummilli Lider Heydər Əliyev məhz bu cür insanlara qarşı bir canlı nümunə, timsal, milli fakt və etalon kimi dayanırdı. Bu, əlbəttə ki, ilk növbədə Heydər Əliyevin milli vətəndaşlıq hisslərinin, milli mənilik qürurunun, sevgisinin ifadəsi idi.

Müstəqillik illərində

bu siyasət açıq, kompleks şəkildə, ardıcıl yürüdülməyə başladı. Azərbaycan xalqını daha müstəşkil millət kimi formalaşdırmağa imkan qazanıldı.

Milli olan, millət üçün vacib olan hər şey millətin formalaşması və özünəqayıdışı üçün daha açıq planda sərbəst milli inkişaf məhsuluna çevrildi. Ana dili, din, milli-mənəvi dəyərlər, tarix, ədəbiyyat, mədəniyyət və s. millətə yeni, lüzumlu şəkildə təqdim edilməyə, fərdlərin münasibətlərinin, milli mənilik şüurunun formalaşması, tənzimlənməsi və yaranması istiqamətinə yönləndirildi. Hər şeydən öncə müstəqil Azərbaycan Respublikasında milli dil siyasəti yürüdülməyə başlandı. Çünki ulu öndər ana dilinin milli - tərbiyəvi əhəmiyyətini həmişə üstün tutur və vacib olduğunu bilirdi.

Ümummilli Lider deyirdi: **"Öz dilini bilməyən, öz dilini sevməyən adam öz tarixini yaxşı bilə bilməz... Azərbaycan ədəbiyyatını, ana dilini bilməyən gənc Nizamini oxuya bilməz, Füzulini oxuya bilməz, Nəsimini oxuya bilməz, Vəqifi oxuya bilməz, Sabiri oxuya bilməz, Cəlil Məmməd-quluzadəni oxuya bilməz və digərlərini oxuya bilməz. Əgər onları oxuya bilməsə, o, tariximizi bilməyəcək: onları oxuya bilməsə bizim mədəniyyətimizi bilməyəcək, mədəni köklərimizi bilməyəcək, milli-mədəni ənənələrimizi bilməyəcək. Onları bilməsə o, vətənpərvər olmaya-**

caq, onda milli vətənpərvərlik duyğuları, hissiyyəti olmayacaqdır. Ümidvaram ki, bizim gənclərimiz doğma Azərbaycan dilimizi mənim-səyəcək və bunlar hamısı hər bir gənc Azərbaycan övladında yüksək vətənpərvərlik hissləri yaradacaqdır". Ulu Öndərin bilavasitə uzaqgörən fəaliyyəti ilə milli dil siyasətini yürüdə biləcək tarixi əhəmiyyətli dövlət qərarları verildi. Xüsusilə qeyd edilməlidir ki, məhz bu dahi şəxsiyyətin uzaqgörənliyi ilə siyasi müzakirələrin qurbanı ola biləcək ana dilimizin adlandırılması "problemi" birdəfəlik aradan qaldırıldı və ümummilli liderin qətiyyətli, uzaqgörən, olduqca elmi təşəbbüsü ilə ana dilimizin "Azərbaycan dili" adlandırılması öz yerini tapdı. Müstəqil Azərbaycanın Konstitusiyasının 45-ci maddəsi ilə hər kəsin ana dilindən istifadə etmək, istədiyi dildə tərbiyə və təhsil almaq, yaradıcılıqla məşğul olmaq hüququ təsbit olunur. Konstitusiyamıza görə, heç kəs ana dilindən istifadə hüququndan məhrum edilə bilməz.

Habelə, ölkədə dilimizin hərtərəfli inkişafı üçün münbit şərait yaradıldı və bütün lazımı, zəruri tədbirlər həyata keçirilməyə başlandı.

Bu illərdə müxtəlif əhəmiyyətli dövlət qərarları Ulu Öndərin imzası ilə həyata keçirilməyə başlandı ki, bunlardan 2001-ci il iyunun 18-də verilmiş "Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında" Fərman Azərbaycan dilinin inkişaf etdirilməsi, tədqiqi, tətbiqi və təbliği baxımından olduqca əhəmiyyətli, əvəzəilməz tarixi bir sənəddir. Bu sənəd ana dilimizin inkişafı üçün böyük imkanlar yaratdı. Fərmanda deyilir: **"İnkişaf etmiş zəngin dil mədəniyyətinə malik xalq əyləməzdir, böyük gələcəyə malikdir. Ona görə də xalqımıza ulu babalardan miras qalan bu ən qiymətli milli sərvəti hər bir Azərbaycan övladı göz bəbəyi kimi qorumalı, daim qayğı ilə əhatə etməlidir. Bu, onun müqəddəs vətəndaşlıq borcudur".** Ana dilinin daha da inkişaf etdirilməsi, işlənməsi və saflığının qorunması ilə əlaqədar müxtəlif illərdə dövlət başçısı tərəfindən fərmanlar imzalanmış və Milli Məclis tərəfindən qanunlar qəbul edilmişdir.

Bundan çox keçməmiş 2002-ci il 30 sentyabrda ulu öndər Heydər Əliyev ana dilinə sədaqətini və bağlılığını növbəti bir qərarla - "Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun qüvvəyə minməsi barədə sənəd imzalayaraq daha əyani nümayiş etdirdi.

(ardı var)